

Sygn. akt I CZ 67/17

POSTANOWIENIE

Dnia 30 czerwca 2017 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Dariusz Dończyk (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Anna Kozłowska

SSN Roman Trzaskowski

w sprawie z powództwa Gminy Miasto [...]

przeciwko Z. G.

o ochronę służebności,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej

w dniu 30 czerwca 2017 r.,

zażalenia strony powodowej na wyrok Sądu Okręgowego w [...]

z dnia 4 kwietnia 2017 r., sygn. akt V Ca .../16,

**uchyla zaskarżony wyrok, pozostawiając rozstrzygnięcie
o kosztach postępowania zażaleniowego w orzeczeniu
kończącym postępowanie w sprawie.**

UZASADNIENIE

Sąd Rejonowy w [...] wyrokiem z dnia 21 stycznia 2016 r. w sprawie z powództwa Gminy Miasta [...] przeciwko Z. G. o ochronę służebności nakazał pozwanemu zaniechania naruszania przysługującego powodowi prawa służebności przejazdu i przechodu przez nieruchomość obciążoną, oznaczoną jako działka nr 373/4 obr. 207 objętą KW nr [...] prowadzoną przez Sąd Rejonowy w [...] VII Wydział Ksiąg Wieczystych poprzez zobowiązanie go do usunięcia trwałego betonowego ogrodzenia znajdującego się na granicy działki nr 373/4 obr. 207 położonej w [...] objętej KW nr [...] prowadzoną przez Sąd Rejonowy w [...] VII Wydział Ksiąg Wieczystych z działką nr 369/2 obr. 207 objętą KW nr [...] prowadzoną przez Sąd Rejonowy w [...] VII Wydział Ksiąg Wieczystych (pkt I) oraz orzekł o kosztach procesu (pkt II i III).

Ustalił, że powód jest właścicielem działek nr 105/16, 369/2, 106/10, obręb 207 położonych w [...], objętych księgą wieczystą nr [...]. Z prawem własności tej nieruchomości związana jest służebność przejazdu i przechodu przez działkę nr 373/4 obr. 207 aktualnie objętą KW nr [...] stanowiącą własność pozwanego oraz przez działkę nr 105/15, a następnie przez działkę nr 106/11 szlakiem drożnym o długości 248,20 m. Opisana służebność została ustanowiona prawomocnym postanowieniem Sądu Rejonowego w [...] z dnia 18 listopada 2008 r., sygn. akt I Ns .../06. Pozwany nabył działkę nr 373/4 na podstawie umowy darowizny z dniem 18 grudnia 2008 r. Na granicy działki pozwanego (działka nr 373/4) z działką powoda nr 369/2, na rzecz której ustanowiono służebność, posadowione jest trwałe betonowe ogrodzenie, które wchodzi w światło ustanowionej służebności i uniemożliwia jej wykonywanie. Dotychczasowe wezwania powoda kierowane do pozwanego o usunięcie tego ogrodzenia i udrożnienie szlaku okazały się bezskuteczne.

Pozwany podniósł, że ogrodzenie to powstało przed ustanowieniem służebności. Tym samym nigdy swoim działaniem nie naruszył praw powoda. Pozwany wskazał, że ma świadomość konieczności usunięcia przedmiotowego ogrodzenia, jednak, w jego ocenie, powód powinien ponieść koszty urządzenia szlaku służebnego czyli koszty rozebrania starego ogrodzenia i koszty postawienia

nowego. Pozwany podkreślił, że obecne ogrodzenie ma już kilkanaście lat i z uwagi na jego konstrukcję (betonowe elementy posadowione na betonowej podmurówce) jego fizyczne przesunięcie nie jest możliwe. Pozwany prowadził z Gminą korespondencję dotyczącą przesunięcia ogrodzenia. Gmina wzywała pozwanego do usunięcia ogrodzenia oraz zaproponowała na pokrycie tych prac kwotę 3.202 zł. Pozwany nie wyraził na to zgody, gdyż w jego ocenie wskazana kwota nie pokryłaby poniesionych przez niego kosztów. Do chwili obecnej ogrodzenie nie zostało usunięte. Pozwany zlecił rzeczoznawcy majątkowemu ustalenie wartości rynkowej budowli-ogrodzenia znajdującego się na działce 373/4 obręb 207 w [...]. W sporządzonym operacie szacunkowym mgr inż. J. F. ustaliła, że wartość rynkowa ogrodzenia wynosi 16.258 zł.

W ocenie Sądu Rejonowego, powód wykazał przesłanki konieczne do udzielenia mu ochrony na podstawie art. 222 § 2 k.c. i z tej przyczyny zobowiązał pozwanego do zaniechania naruszeń służebności drogi koniecznej poprzez usunięcie ogrodzenia betonowego znajdującego się na nieruchomości pozwanego.

Na skutek rozpoznania apelacji pozwanego od wyroku Sądu pierwszej instancji Sąd Okręgowy w [...], wyrokiem z dnia 4 kwietnia 2017 r., uchylił zaskarżone orzeczenie i przekazał sprawę do ponownego rozpoznania Sądowi Rejonowemu w [...], pozostawiając temu Sądowi rozstrzygnięcie o kosztach postępowania apelacyjnego.

Sąd Okręgowy uznał za własny ustalony przez Sąd pierwszej instancji stan faktyczny. W ocenie Sądu, spór sprowadza się do kwestii dotyczących poniesienia kosztów przesunięcia ogrodzenia posadowionego na działce pozwanego jeszcze przed ustanowieniem tej służebności. W postanowieniu Sądu Rejonowego w [...] z dnia 18 listopada 2008 r. sygn. akt I Ns ../06 ustanowiono dla działek nr 105/16, nr 369/2 i nr 106/10 stanowiących własność Gminy Miasta [...] służebność przejazdu i przechodu przez działki nr 373/4 i nr 105/15 stanowiące wówczas własność P. G. i przez działkę nr 106/11 stanowiącą własność J. G. szlakiem wskazanym w opinii biegłego geodety T. N. z dnia 30 kwietnia 2007 r. Wynagrodzenie zasądzone na rzecz P. G. - ówczesnego właściciela działek nr 373/4 i nr 105/15 - obejmowało

jedynie wartość zajętego pod tą służebność gruntu. Koszt przesunięcia istniejącego wtedy ogrodzenia nie był również wliczany jako składowa wynagrodzenia, o jakim mowa w art. 145 § 1 k.c. Pozwany stał się właścicielem działki nr 373/4 w dniu 18 grudnia 2008 r. Nie był więc uczestnikiem postępowania o ustanowienie służebności gruntowej i od czasu przejęcia tej działki nie podejmował żadnych działań, które w jakikolwiek sposób zmieniły stan faktyczny na gruncie. Nie można pozwanemu przypisywać bezprawnego działania polegającego na utrudnianiu w wykonywaniu tej służebności.

Wątpliwości Sądu Okręgowego wzbudzają ustalenia Sądu Rejonowego, iż ogrodzenie, którego rozebrania domagał się powód w ramach ochrony prawa, istniało już w chwili ustanowienia tej służebności. Natomiast ochrony służebności w oparciu o przepis art. 222 § 1 i § 2 k.c. w związku z art. 251 k.c. domagać się można jedynie w ramach jej treści, w jakiej została ustanowiona. Prawo to powstaje w dacie prawomocności orzeczenia w tym przedmiocie. Z tego względu nie można skutecznie w oparciu o wyżej wymienione przepisy domagać się ochrony tego prawa poprzez usunięcie przedmiotów istniejących na szlaku przed powstaniem uprawnienia. Łączy się to ściśle z wynagrodzeniem, jakie przyznawane jest za obciążenie danej nieruchomości szlakiem. Wysokość tego ostatniego uzależniona jest od całokształtu obciążeń, w tym i związanych z koniecznością usunięcia istniejących przedmiotów, np. elementów stałych, tj. ogrodzenia.

Ochrona służebności jest skuteczna według stanu, jaki miał miejsce w chwili jej ustanowienia. Poprzez powództwo o ochronę służebności nie można domagać się usunięcia tego, co istniało na szlaku na dzień uznania go za służebny. Dopiero później powstałe na skutek bezprawnych działań właścicieli działki obciążonej przeszkody, przy spełnieniu określonych przesłanek mogą uzasadniać taką ochronę.

Służebność gruntowa (art. 285 k.c.) jest częścią składową nieruchomości władnącej (art. 50 k.c.) Właściciela tej nieruchomości obciąża więc obowiązek ponoszenia kosztów przeprowadzenia wszelkich prac związanych z jej urządzeniem. Generalnie koszty te powinny być uwzględnione przy określeniu wysokości wynagrodzenia dla właściciela działki obciążonej, ale w sytuacji, gdy tak

się nie stało obowiązkiem wybudowania odpowiednich urządzeń lub dokonania innych zmian na gruncie obciąża właściciela działki władnącej.

Poza tym uwzględniając roszczenie w sposób sformułowany w pozwie, Sąd Rejonowy pominął istotną kwestię związaną ze ścisłym określeniem obszaru, w jakim ogrodzenie działki powodą „wchodzi” w ustanowiony przebieg służebności. Skoro ogrodzenie działki pozwanego położone jest na szlaku służebnym, to rzeczą Sądu musi być określenie zakresu ewentualnego naruszania tego prawa przez pozwanego, co pozwoli na sprecyzowanie obowiązku pozwanego odsunięcia się z ogrodzeniem w głąb swojej działki.

Ponadto uwadze Sądu umknął fakt, że generalnie wszelkie koszty związane z ustanowieniem służebności gruntowej, w tym przeniesienie lub wybudowanie określonych urządzeń niezbędnych do korzystania z ustanowionego szlaku, powinny być uwzględnione w ramach wynagrodzenia dla właścicieli działek obciążonych. Wydaje się, że sprawa przesunięcia ogrodzenia jawi się jako element ewidentnie przypisany do kwestii ustanowienia, a następnie wykonywania służebności gruntowej. Ogrodzenie to istniało bowiem w chwili orzekania o przebiegu służebności i tym samym już wtedy stanowiło przeszkodę do jej wykonywania. Z niezrozumiałych przyczyn w treści postanowienia o ustanowieniu służebności gruntowej pominięto tę kwestię, co rzutuje obecnie na prawa i obowiązki właścicieli tak działki obciążonej, jak i działki władnącej. Z jednej strony obowiązkiem pozwanego jest nieprzeszkadzanie w wykonywaniu służebności, a z drugiej strony powód jest zobowiązany na własny koszt urządzić ten szlak służebny.

Nie doszło więc do rozpoznania istoty sprawy, albowiem Sąd Rejonowy nie odniósł się do tego, co było podstawą merytorycznego stanowiska strony pozwanej bezpodstawnie przyjmując, że istnieje materialnoprawna przesłanka do uwzględnienia roszczenia pozwu. Podstawowym obowiązkiem Sądu jest dokładne ustalenie, w oparciu o jaką podstawę faktyczną powód dochodzi zgłoszonego w pozwie roszczenia. Materiał procesowy, jakim dysponował Sąd pierwszej instancji, nie dawał podstaw do przyjęcia, że roszczenie jakie zostało podane pod jego osąd było roszczeniem o ochronę naruszonego posiadania.

Dokonanej przez Sąd Rejonowy kwalifikacji prawnej roszczenia sprzeciwia się już samo - sformułowane przez powoda - żądanie pozwu. Powód bowiem w petitum pozwu wniósł o zobowiązanie pozwanego do nakazania rozebrania trwałego ogrodzenia znajdującego się na jego działce. Ponadto wydane rozstrzygnięcie nie zostało poprzedzone żadnym postępowaniem dowodowym, które wykazałoby konkretnie na jakiej długości i szerokości należy przesunąć ogrodzenie z działki pozwanego. Sam opis przebiegu tej służebności dokonany w opinii biegłego geodety T. N. w sprawie o ustanowienie tej służebności bez dodatkowych ustaleń dotyczących tej kwestii, w sytuacji podtrzymywania roszczenia o przesunięcie ogrodzenia, nie nadaje się do wykonania. Przy ponownym rozpoznaniu Sąd Rejonowy powinien ustalić, czy strony skłonne byłyby do mediacji, a w przypadku negatywnych stanowisk stron dokonać oceny zgłoszonego w pozwie żądania. Kwestia udroźnienia ustanowionego szlaku, który z założenia ma służyć większej grupie mieszkańców tej okolicy, winna być poprzedzona również pomiarami na gruncie, które jednoznacznie wykażą przebieg tej służebności po działce pozwanego.

Od powyższego wyroku zażalenie wniósł powód, który zaskarżył je w całości. Zarzucając naruszenie art. 386 § 4, art. 365 § 1 oraz art. 328 § 2 w zw. z art. 391 k.p.c., powód wniósł o uchylenie zaskarżonego wyroku.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Zgodnie z art. 394¹ § 1¹ k.p.c. - w brzmieniu nadanym ustawą z dnia 16 września 2011 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 233, poz. 1381) - zażalenie do Sądu Najwyższego przysługuje stronie także w razie uchylenia przez sąd drugiej instancji wyroku sądu pierwszej instancji i przekazania sprawy do ponownego rozpoznania.

Obowiązujący aktualnie model apelacji pełnej zakłada, że sąd drugiej instancji rozpoznaje sprawę w granicach zaskarżenia, dokonuje własnych ustaleń faktycznych, na podstawie materiału zebranego w pierwszej instancji i prowadząc w razie potrzeby własne postępowanie dowodowe oraz stosuje właściwe przepisy prawa materialnego. Postępowanie apelacyjne powinno więc co do zasady zakończyć się wydaniem merytorycznego orzeczenia rozstrzygającego definitywnie

spór między stronami. Zgodnie z art. 386 § 4 k.p.c., poza wypadkami określonymi w § 2 i 3, sąd drugiej instancji może uchylić zaskarżony wyrok i przekazać sprawę do ponownego rozpoznania tylko w razie nierozpoznania przez sąd pierwszej instancji istoty sprawy albo gdy wydanie wyroku wymaga przeprowadzenia postępowania dowodowego w całości.

Przewidziane w art. 394¹ § 1¹ k.p.c. zażalenie jest skierowane przeciwko uchyleniu przez Sąd drugiej instancji wyroku lub postanowienia co do istoty sprawy i przekazaniu sprawy do ponownego rozpoznania, a więc ocenie Sądu Najwyższego może być poddany jedynie ewentualny błąd sądu odwoławczego przy kwalifikowaniu określonej sytuacji procesowej jako odpowiadającej powołanej podstawie orzeczenia kasatoryjnego. Ustawowe przesłanki uchylenia orzeczenia Sądu drugiej instancji zostały zakreślone wąsko, stąd w przypadku wniesienia zażalenia kognicja Sądu Najwyższego ogranicza się do skontrolowania, czy istotnie doszło do nierozpoznania istoty sprawy lub też czy faktycznie istnieje w realiach rozpoznawanej sprawy konieczność przeprowadzenia postępowania dowodowego w całości. W konsekwencji w postępowaniu toczącym się na skutek zażalenia na orzeczenie o uchyleniu wyroku sądu pierwszej instancji i przekazaniu sprawy do ponownego rozpoznania Sąd Najwyższy poddaje kontroli jedynie przesłanki uchylenia orzeczenia sądu pierwszej instancji. Bada prawidłowość stwierdzenia nieważności postępowania przez sąd drugiej instancji (art. 386 § 2 k.p.c.), a jeżeli przyczyną orzeczenia kasatoryjnego były przesłanki określone w art. 386 § 4 k.p.c. - bada, czy sąd drugiej instancji prawidłowo pojmował wskazane w tym przepisie przyczyny uzasadniające uchylenie orzeczenia sądu pierwszej instancji i czy jego merytoryczne stanowisko uzasadniało taką ocenę postępowania sądu pierwszej instancji. Dokonywana kontrola ma przy tym charakter czysto procesowy, co oznacza, że Sąd Najwyższy nie może wkraczać w merytoryczne kompetencje sądu drugiej instancji rozpoznającego apelację. Zażalenie przewidziane w art. 394¹ § 1¹ k.p.c. nie jest bowiem środkiem prawnym służącym kontroli materialnoprawnej podstawy orzeczenia, zarezerwowanej wyłącznie do przeprowadzenia w postępowaniu kasacyjnym (por. postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 25 października 2012 r., I CZ 136/12, z dnia 25 października 2012 r., I CZ 139/12, z dnia 25 października 2012 r., I CZ 143/12, z dnia 7 listopada 2012 r., IV CZ

147/12, z dnia 9 listopada 2012 r., IV CZ 156/12, z dnia 28 listopada 2012 r., III CZ 77/12, z dnia 15 lutego 2013 r., I CZ 5/13, z dnia 10 kwietnia 2013 r., IV CZ 21/13, i z dnia 23 maja 2013 r., IV CZ 50/13 - nie publ.).

Uwzględniając wyżej określony, wąski zakres kontroli Sądu Najwyższego wyroku zaskarżonego zażaleniem wniesionym na podstawie art. 394¹ § 1¹ k.p.c., stwierdzić należy, iż Sąd drugiej instancji nieprawidłowo ocenił, że Sąd pierwszej instancji nie rozpoznał istoty sprawy. Do nierozpoznania istoty sprawy dochodzi wówczas, gdy rozstrzygnięcie sądu pierwszej instancji nie odnosi się do tego, co było przedmiotem sprawy, gdy zaniechał on zbadania materialnej podstawy żądania albo merytorycznych zarzutów strony, bezpodstawnie przyjmując, że istnieje przesłanka materialnoprawna lub procesowa unicestwiająca roszczenie (por. postanowienia z dnia 23 września 1998 r., II CKN 897/97, OSNC 1999, nr 1, poz. 22, z dnia 15 lipca 1998 r., II CKN 838/97, nie publ., z dnia 3 lutego 1999 r., III CKN 151/98, nie publ., wyroki z dnia 12 lutego 2002 r., I CKN 486/00, OSP 2003 nr 3, poz. 36, z dnia 21 października 2005 r. III CK 161/05, nie publ., oraz z dnia 12 listopada 2007 r., I PK 140/07, OSNP 2009, nr 1 - 2, poz. 2). Z nierozpoznaniem istoty sprawy mamy więc do czynienia wtedy, gdy sąd pierwszej instancji: rozstrzygnął nie o tym, co było przedmiotem sprawy lub zaniechał w ogóle zbadania materialnej podstawy żądania, pominął całkowicie merytoryczne zarzuty zgłoszone przez stronę, rozstrzygnął o żądaniu powoda na innej podstawie faktycznej niż zgłoszona w pozwie, nie uwzględnił (nie rozważył) wszystkich zarzutów pozwanego dotyczących kwestii faktycznych czy prawnych rzutujących na zasadność roszczenia powoda (por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 26 listopada 2012 roku, III SZ 3/12, nie publ.).

Sąd Rejonowy orzekł jednak o żądaniu zgłoszonym w pozwie, wskazując podstawę materialnoprawną swojego rozstrzygnięcia (art. 222 § 2 w zw. z art. 251 k.c.). O nierozpoznaniu istoty sprawy nie przesądza to, że zdaniem Sądu drugiej instancji – abstrahując od oceny czy trafnie – w sprawie ustalono okoliczności (istnienie przeszkody na szlaku drożnym w chwili ustanowienia służebności, czy nieuwzględnienie kosztów rozbiórki przeszkody w wynagrodzeniu za ustanowienie służebności) sprzeciwiające się uwzględnieniu powództwa. W razie bowiem odmiennej od Sądu pierwszej instancji oceny prawnej Sądu drugiej instancji,

ich znaczenia, Sąd ten powinien wydać wyrok reformatoryjny, a nie kasatoryjny. O nierozpoznanie istoty sprawy nie świadczy także wyrażona przez Sąd drugiej instancji negatywna ocena co do przyjętej przez Sąd pierwszej instancji podstawy materialnoprawnej rozstrzygnięcia, skoro jednocześnie Sąd Okręgowy nie wskazał, jaka powinna być – jego zdaniem - prawidłowa podstawa materialnoprawna oceny zgłoszonego w pozwie żądania. Z nierozpoznanie istoty sprawy nie mamy do czynienia także wówczas, gdy sąd drugiej instancji widzi potrzebę mediacji między stronami. Wreszcie nie można przyjąć, że Sąd pierwszej instancji nie rozpoznał istoty sprawy w sytuacji, w której Sąd drugiej instancji dostrzega potrzebę dokonania w sprawie dodatkowych ustaleń faktycznych, a w konsekwencji zachodzi także konieczność przeprowadzenia uzupełniającego postępowania dowodowego. W takiej sytuacji uzupełniające postępowanie dowodowe powinien przeprowadzić Sąd drugiej instancji, gdyż zgodnie z art. 378 § 1 k.p.c. postępowanie apelacyjne jest postępowaniem w sprawie, a nie ograniczonym do zbadania zasadności zarzutów apelacyjnych (por. uchwała składu siedmiu sędziów – zasada prawna - Sądu Najwyższego z dnia 31 stycznia 2008 r., III CZP 49/07, OSNC 2008, nr 6, poz. 55). Błędnie więc Sąd Okręgowy wskazał, że nierozpoznanie istoty sprawy było spowodowane m.in. tym, że Sąd Rejonowy nie przeprowadził postępowania dowodowego pozwalającego na ściśle określenie obszaru, w jakim ogrodzenie działki powoda „wchodzi” w ustanowiony przebieg służebności.

W tym stanie rzeczy Sąd Najwyższy, uznając za uzasadniony zarzut naruszenia art. 386 § 4 k.p.c., na podstawie art. 398¹⁵ § 1 w zw. z art. 394¹ § 3 k.p.c. uchylił zaskarżone orzeczenie. Postanowienie o kosztach postępowania zażaleniowego znajduje podstawę w treści art. 108 § 2 w zw. z art. 391 § 1, art. 398²¹ i art. 394¹ § 3 k.p.c.

aj

kc